

מדדי פיתוח

נתונים מתחומים שונים אשר ניתן באמצעותם לבדוק מהי רמת הפיתוח במקום מסויים. ישנם מדדים דמוגרפיים (כגון שיעורי ילודה ותוחלת חיים), מדדים חברתיים (כגון שיעורי בורות), מדדים כלכליים (כגון תל"ג, הכנסה לנפש) ועוד.

**מדינה מפותחת
(עולם ראשון)**

מדינה עשירה המאופיינת ברמת חיים גבוהה, רמת השכלה גבוהה וברמה טכנולוגית גבוהה. מרבית תושביה מתגוררים בערים ונהנים ממערכות תשתית מפותחות וממגוון רחב של שירותים ברמה גבוהה. עם המדינות המפותחות נמנות מדינות מערב אירופה, ארה"ב, קנדה, יפן ואוסטרליה, ומתגוררים בהן כרבע מתושבי העולם. המדינות המפותחות מכונות גם "מדינות עשירות" או "מדינות מתועשות".

**מדינה מתפתחת
(עולם שלישי)**

מדינה ענייה המאופיינת ברמת חיים נמוכה, בתשתית לא מפותחת וברמה טכנולוגית נמוכה. רמת ההשכלה של רבים מתושביה ורמת השירותים הניתנת להם, נמוכות אף הן. אחוז התושבים העירוניים במדינות המתפתחות נמוך, ומרבית תושביהן מתגוררים בכפרים. המדינות המתפתחות שוכנות בעיקר ביבשות אפריקה, אמריקה הדרומית ואסיה, ומתגוררים בהן כשלושה רבעים מתושבי העולם. קבוצה זו כוללת מדינות ברמות התפתחות שונות, מרמת התפתחות בינונית ועד רמת התפתחות נמוכה מאוד.

זרזי וְחֲסָמִי פִּיתוּחַ

זרזי פיתוח הינו שם כולל לתחומים פוליטיים, כלכליים, חברתיים ותרבותיים וגם גורמים טבעיים, המסייעים לקיומו של תהליך הפיתוח במרחב כגון הימצאות משאבים. חסמי פיתוח הינם אותם הגורמים כשהם מונעים או מעכבים את הפיתוח. לדוגמה: מעמד אישה נמוך, היעדר משאבי טבע, העדר השכלה ועוד.

**אינדקס הפיתוח
האנושי (HDI)**

מדד משולב מטעם ארגון האומות המאוחדות, ואשר קובע את רמת הפיתוח של כל מדינה ואת מיקומה בין מדינות העולם לפי דירוג הנע בין 0 ל-1. המדד הינו שילוב של נתוני תוחלת חיים, ההשכלה והתמ"ג (ההכנסה) במדינה.

שלושת המגזרים

מונח המחלק את האוכלוסייה של מדינה לתחומי התעסוקה העיקריים שלהם. ככל שיש יותר אנשים העובדים במגזרים גבוהים יותר (שניוני ומעלה) כך המדינה נחשבת למדינה מפותחת יותר. למרות שמו, המונח מורכב למעשה מחמשה מגזרים עיקריים:

- א. המגזר הראשוני - העוסקים בחקלאות, דייג וכריית מחצבים.
- ב. המגזר השניוני - העוסקים בתעשייה
- ג. המגזר השלישוני - העוסקים במתן שירותים
- ד. המגזר הרבעוני - מו"פ - מחקר ופיתוח והיי-טק.
- ה. המגזר החמישוני: העוסקים בתחומי כלכלה.

מדד ג'יני

מדד סטטיסטי הבודק את אי השוויון בחלוקת ההכנסות בין תושבי המדינה. הפער נמדד בין 0 ל-1. 0 משמעו שוויון מושלם (חלוקה שווה של ההכנסות בין כל תושבי המדינה), ו-1 משמעו אי שוויון מוחלט (שכל ההכנסה נמצאת אצל אדם אחד ולכל השאר אין כלום)

**המגזר הבלתי
פורמאלי**

כינוי לקבוצה העובדת בתחומים או באופן שאינו חוקי.
בין אם גניבה, סחר בסמים ובזנות או הלוואות בשוק
השחור, עבודה שאינה מוצהרת לגורמי המס וכדומה. מגזר
זה לרוב פוגע בפיתוחה של מדינה ואינו נמדד בחישוב
מספר המועסקים במדינה.

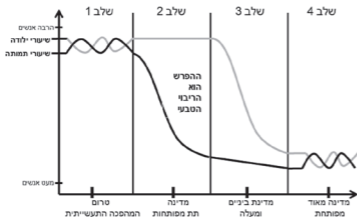
דמוגרפיה

מדע החוקר את גודלה ואת הרכבה של האוכלוסייה.
הדמוגרפים אוספים נתונים לגבי לידות, פטירות, נישואין,
גירושין, תנועות הגירה ובתמורות החלות בה עם הזמן
במונחים של גודל האוכלוסייה, גידול האוכלוסייה,
הרכב האוכלוסייה ופיזור הגיאוגרפי. ומנתחים בעזרתם
מאפייני אוכלוסייה ואת השינויים המתרחשים בה.

רִיבּוֹי טַבְעִי

ריבוי טבעי: קצב הגידול במספר התושבים במקום מסויים כתוצאה מילודה. שיעור הריבוי הטבעי: ההפרש בין שיעורי הילודה ושיעורי התמותה. במדינות תת מפותחות ומפותחות, הריבוי הטבעי יהיה נמוך במדינות ביניים - גבוה. בנוסף, יש גם ריבוי טבעי שלילי (יותר

תמותה מילודה) וריבוי טבעי "0" (מצב של איזון).



מודל התמורה
הדמוגרפי

הגירה

תנועה של אוכלוסייה ממקום למקום לתקופה קצובה או לצמיתות בין אם מסיבות של רצון חופשי ו/או כפייה. ההגירה מתחלקת למספר סוגים: הגירה חיצונית: מעבר בין גבולות (ממדינת המוצא, אל מדינת היעד. והגירה פנימית: מעבר בתוך תחומי אותה המדינה. (ניתן לחלק את המונח גם להגירה מרצון והגירה מכפייה)

מאזן הגירה

ההפרש בין מספר המגמרים פנימה (לאזור מסויים/למדינה מסויימת) לבין מספר המהגרים החוצה. מאזן הגירה חיובי - יותר מהגרים פנימה מאשר החוצה, ומאזן הגירה שלילי - יותר מהגרים החוצה מאשר פנימה.

תוחלת חיים

אורך החיים הממוצע הצפוי לאדם החי במקום מסוים. כך למשל, ככל שרמת החיים ורמת התזונה טובות יותר, ורמת הרפואה והתברואה גבוהה יותר, כן גדלה תוחלת החיים של האדם. תוחלת החיים במדינות העולם הראשון: 77 - 38 שנה (כגון קנדה: 1.08 שנה). תוחלת החיים במדינות העולם השלישי: 53 - 06 שנה (כגון מוזמביק: 3.04 שנים).

מודל התמורה הדמוגרפי

מודל המתאר את ארבעת שלבי השינוי בשיעורי הילודה והתמותה במדינות שונות לאורך זמן.

שלב 1: שיעורי הילודה והתמותה גבוהים (=מדינה מתפתחת), **שלב 2:** שיעורי התמותה מתחילים לרדת והילודה רבה, **שלב 3:** שיעורי הילודה מתחילים לרדת והתמותה בהמשך ירידה, **שלב 4:** שיעורי הילודה והתמותה ברמה נמוכה (=מדינה מפותחת).

פירמידת גילים

תרשים המתאר את הרכב האוכלוסייה במקום מסויים באמצעות היקף האוכלוסייה בחתך גילים. הפירמידה מחולקת לשלושה חלקים: ילדים 0-41 (אוכ' תלויה), מבוגרים 46-51 (אוכ' עובדת / יצרנית), וקשישים 46 ומעלה (אוכ' תלויה). ככל שבסיס התרשים רחב יותר מהחלק העליון סביר להניח שמדובר במדינה מתפתחת. במדינות מפותחות בסיס הפירמידה צר יותר מחלקו האמצעי.

יחס תלות

היחס בין אוכ' הילדים ואוכ' הקשישים (האוכלוסייה התלויה / הנתמכת) לבין מספר התושבים המבוגרים (האוכלוסייה העובדת / היצרנית). יחס תלות שלילי מעיד על כך שיש יותר אוכלוסייה תלויה מעובדת (מצב שאינו טוב), ויחס תלות חיובי מעיד על כך שיש יותר אוכ' עובדת מתלויה. המצב האידאלי הינו למצוא איזון בין שתי קבוצות האוכ' השונות.

המודל של רוסטוב

מודל המתאר את העלייה ברמת הפיתוח לאורך זמן לאור
רמת ההתפתחות הטכנולוגית בחמישה שלבים עיקריים:
שלב ראשון: חברה מסורתית (המתנגדת לשינויים ורמת
טכנולוגיה נמוכה), שלב שני: ההכנה להמראה (פיתוח
מערכת חינוך וקשרים חיצוניים), שלב שלישי: המראה
(גידול כלכלי מהיר הכולל ייצור רב, ייצוא, השקעה
וכניסת יזמים), שלב רביעי: המרוץ לבגרות טכנולוגית
(התפתחות משק כלכלי ברמה טכנולוגית גבוהה)
שלב חמישי: צריכה המונית (ייצור המעודד צריכה רבה,
עלייה במגזרים 3-4 וירידה במגזר ה-2)

קולוניאליזם

מדיניות פוליטית שבאמצעותה מדינה חזקה משתלטת על אזורים ומדינות חלשות, תוך ניצול משאבי הטבע וכוח האדם המקומי לתועלת המדינה השולטת. האזורים הנשלטים נקראו "קולוניות" (מושבות) והושפעו לחיוב ולשלילה עד היום מהשתלטות המדינות בתחומי ידע וחינוך, דת, תרבות, תחבורה ועוד.

ניאו קולוניאליזם

מצב בו מדינות שנשלטו בעבר על ידי המדינות החזקות במסגרת מדיניות הקולוניאליזם, לכאורה השתחררו מהן אך למעשה עדיין תלויות בהן בעיקר בתחומי כלכלה ומסחר ובכך ישנה מעין שליטה עקיפה של המדינות החזקות לרוב באמצעות חברות רב לאומיות.

המהפכה התעשייתית

כינוי לשינויים הטכנולוגיים, הכלכליים והחברתיים, שהחלו להתרחש באנגליה בסוף המאה ה-18, והתפשטו מאוחר יותר למדינות אחרות באירופה, לארצות הברית, ולחלקי עולם אחרים. במהלך המהפכה התעשייתית פותחו שיטות חדשות לניצול חומרי גלם ולייצור מוצרים, פותחו אמצעי תחבורה משוכללים, הוקמו מפעלי תעשייה רבים והומצאו המצאות רבות וחשובות. בעקבות המהפכה התעשייתית היגרו רבים מתושבי הכפרים אל הערים, והערים החלו לגדול במהירות.

גלובליזציה

תהליך כלל-עולמי שבו אנשים, הון, סחורות ורעיונות עוברים במהירות ממקום למקום, בלי שמרחק או גבולות יעכבו אותם. כך נוצר מעין שוק גלובלי אחד (כפר גלובלי) שיש לו השפעה על הכלכלה, הפוליטיקה, התרבות והחברה ברוב מדינות העולם. בין המאפיינים של הגלובליזציה ניתן לציין את הגברת תהליכי ההגירה בין מדינות. מקור השם הוא במילה: "גלובוס".

קפיטליזם

קפיטל משמעו הון. הקפיטליזם הוא שיטה כלכלית-
חברתית, שבה אמצעי הייצור, השיווק וסחר החליפין
נמצאים בבעלות פרטית. הקפיטליזם מושתת על עיקרון
היוזמה החופשית. בעלי ההון חופשיים לנצל את כספם
להפיק רווחים בתנאי תחרות לצורך צבירת הון נוסף תוך
צמצום מעורבות המדינה בכלכלה.

שוק חופשי

כינוי להתנהלות כלכלית במדינה או בעולם, שבמסגרתה יזמים פרטיים מבצעים את רוב ההחלטות והפעולות, והמשלה כמעט ושאינה מתערבת בפעילות הכלכלית ואינה מגבילה אותה. השוק חופשי המחירים נקבעים לפי ההיצע והביקוש.

מכס

מס המשולם על סחורה מיובאת, והוא אחד ממקורות ההכנסה של מדינות. הטלת המכס גם נובעת מהרצון להגן על הסחורה המקומית מפני תחרות מול סחורה מיובאת. מכס הינו למעשה אחד מהכלים הבולמים את תהליך הגלובליזציה (הקשר בין מדינות בעיקר בתחום הכלכלי).

הפרטה

הפרטה משמעותה העברת הבעלות על חברות, על מפעלים או על שירותים ממשלתיים או שירותים ציבוריים של המדינה, לידי חברות ואנשים פרטיים. הפרטה הינה ממאפייני הקפיטליזם. פעולה הפוכה להפרטה נקראת "הלאמה" מלשון לאום. העברת השירות למדינה.

סוּבְּסִידִיָּה

תמיכה כספית, על פי רוב של הממשלה, המוענקת
למפעלי תעשייה, לחקלאות או למוסדות כדי לאפשר את
המשך פעילותם או כדי להוזיל את מוצריהם לצרכנים.

מִיקוּר חוץ

שיטת ניהול של ארגון או חברה, ולפיה עובדי הארגון עוסקים רק בפעילויות הליבה שלו, והפעילויות האחרות מועברות לעובדים או לחברות חיצוניים. כך למשל העברת מפעלי הייצור של החברה למדינות מתפתחות בהם עלות כוח האדם זולה, בעוד שהנהלת החברה נשארת במדינה המפותחת.

יתרון יחסי

עיקרון כלכלי העוסק ביכולת של עסק, חברה או מדינה לייצר סחורות או שירותים בעלות זולה יותר מאחרים בגלל יתרון מסוים. על פי עיקרון זה, כדאי לכל חברה או מדינה להתמחות ולייצא את הסחורות או את השירותים שבהם יש לה יתרון יחסי על פני אחרים - וכך להרוויח יותר משיווקם.

יתרון לגודל

עיקרון כלכלי המציג מצב שבו ככל שאזור, יישוב או חברה כלכלית גדולים יותר בהיקפם, כך בדרך כלל הם יעילים יותר, רווחיים יותר ומצליחים יותר. היתרונות לגודל נחלקים ליתרונות פנימיים, שמהם נהנית חברה כלכלית בשל גודלה - וליתרונות חיצוניים, הנובעים מכך שהחברה ממוקמת באזור שבו מתקבצות יחדיו חברות מסחריות רבות.

צמיחה כלכלית

צמיחה כלכלית היא העלייה ביכולת של המשק לצריכה או לייצר מוצרים. צמיחה כלכלית נמדדת על ידי עלייה בכושר הייצור / הגידול בתמ"ג (תוצר מקומי גולמי). הצמיחה הכלכלית יכולה להיות חיובית אך גם שלילית או בהאטה (שיכול להביא למיתון).

תרבות הצריכה

מושג המתאר את מנהגם של אנשים לרכוש ולצרוך
מוצרים רבים יותר מן הנדרש להם. לתקשורת ההמונים
תפקיד נכבד בעיצוב תרבות הצריכה.

כוחות שוק

שם כללי לכוחות הביקוש וההיצע הפועלים באופן חופשי ומשפיעים על מחירי מוצרים ושירותים ועל הכמויות של אותם מוצרים ושירותים בשוק מסוים. כוחות השוק גורמים לקונים ומוכרים להיפגש, לנהל משא ומתן ולהסכים לבצע עסקה. המחיר נקבע בנקודת האיזון של הביקוש וההיצע, על פי תנאי השוק שבו הם פועלים.

חברה רב-לאומית

חברה שיש לה מפעלים וסניפים ביותר ממדינה אחת.
החברה מקימה מפעלים, מתמזגת או יוצרת הסכמים
של שיתוף פעולה עם חברות במדינות שונות. ההנהלה
ומרכזי הפיתוח של מרבית החברות הרב-לאומיות מצויים
במדינות המפותחות, בעוד שהמפעלים נמצאים במדינות
הפחות מפותחות משיקולים כלכליים ("מיקור חוץ").

תעשייה כבדה
ותעשייה קלה

תעשייה כבדה: מבוססת על חומרי גלם שמשקלם רב.
לדוגמה: תעשיית פלדה, תעשיית מכונות, מספנות
ועוד. התעשייה הכבדה יוצרת במקרים רבים זיהום
רב, ועל כן משתדלים להרחיק אותה מאזורי המגורים.
תעשייה קלה: הינה תעשייה המייצרת מוצרי צריכה כמו
תעשיית המזון, טקסטיל, הלבשה והנעלה, הדפסה והוצאה
לאור וכדומה. משקלם של חומרי הגלם בתעשייה זו מועט
יחסית.

תעשייה עתירת ידע

תעשייה המבוססת על עובדים בעלי השכלה ועל תהליכי מחקר ופיתוח מתקדמים. תעשייה עתירת ידע מייצרת מוצרים מתוחכמים: מחשבים, מכשירי אלקטרוניקה, מכשור רפואי, מטוסים וכדומה. בדרך כלל זוהי תעשייה "נקייה"/"ירוקה", תעשייה שאינה מזהמת.

תעשייה מסורתית

תעשייה שמייצרים בה מוצרים כמו בגדים, בדים, נעליים, מזון, מוצרי מתכת ועוד. בתעשייה המסורתית משתמשים בדרך כלל בכמויות גדולות של חומרי גלם, והייצור נעשה לרוב בדרכים פרימיטיביות ופשוטות. לדוגמא: חייטים, נגרים, סנדלרים וכדומה.

תעשייה עתירת עבודה

תעשייה המעסיקה עובדים רבים בתהליך הייצור, רובם ללא הכשרה מקצועית מיוחדת, לדוגמה - תעשיית הטכסטיל (תעשיית הביגוד). תעשייה זו תהיה נפוצה בעיקר במדינות מתפתחות. ההתבססות כאן הינה על כוחו הפיזי של האדם (במדינות מתפתחות הינו זול).

עיר עולם / עיר גלובלית

עיר המשמשת מרכז לכלכלה הבין-לאומית. בעיר עולם
נמצאות הנהלות של בנקים גדולים, משרדים ראשיים
של חברות בין-לאומיות, בורסה חשובה ועסקים רבים
המספקים לכל אלו שירותים מגוונים. ערי העולם מצויות
במדינות מפותחות, והחשובות שבהן הן לונדון, טוקיו וניו
יורק.

אִמְרֵי קְנִיזְצִיָּה

תהליך שבו אוכלוסיות רבות ברחבי העולם מאמצות מאפיינים תרבותיים, חברתיים וכלכליים הנהוגים בארה"ב, ותוך כדי כך מאבדות את המאפיינים הייחודיים שלהן. מדינות ערב חוששות מאוד מאיבוד התרבות המסורתית עקב תהליך הגלובליזציה.

**ארגון המדינות
המתועשות**

ארגון כלכלי בין-לאומי הכולל את ארה"ב, אנגליה, צרפת, קנדה, גרמניה, איטליה, יפן ורוסיה. שמונה מדינות אלו מייצגות יחד יותר מ-50% מן הכלכלה העולמית. הארגון מתכנס אחת לשנה ודן בנושאים מתחום החברה והכלכלה. התכנסות הארגון מלווה בהפגנות הקוראות למנהיגי העולם לטפל בבעיות הגלובליות הנוגעות לסביבה, לסחר צודק, למיגור העוני וכדומה.

תיאוריית / מודל התלות

דגם של התפתחות כלכלית הטוען כי הסיבה העיקרית לאי השוויון הגלובלי בין מדינות העולם נובע מכך שהמדינות המפותחות מנצלות את המדינות הפחות מפותחות. ככל שיפחת הניצול, כך תרד התלות והמדינות הפחות מפותחות יוכלו להתפתח ולהתקדם.

נגישות

מידת הקלות והנוחות להגיע למקום מסוים. רמת הנגישות
עולה ככל שהתשתיות משוכללות, נוחות וזולות יותר
ומותאמות לכלל האוכלוסייה. הימצאות כבישים סלולים,
שירותי תחבורה, ואזורים מישוריים לרוב משפרים את
הנגישות למקום.

אזור גלעין

אזור עירוני צפוף אוכלוסין שבו מתרכזת עיקר הפעילות הכלכלית, הפוליטית והתרבותית של המדינה.
מאפייני אזור הגלעין:

- מוקד של פעילות כלכלית.
- הטרוגניות חברתית תרבותית.
- ריכוז של תעשייה, מסחר ושירותים
- רמת חיים גבוהה יחסית לשוליים.
- מוקד של כוח. (כגון מרכזי ממשל)
- מוקד של פעילות תרבותית
- אופי עירוני מובהק.
- נגישות גבוהה.
- קצב פיתוח מהיר ביחס לשוליים.
- מחירי קרקע גבוהים.

אזור שוליים / פריפריה

אזור שאינו בתחום הגלעין הראשי או בתחום גלעיני המשנה של המדינה. אזורי שוליים הם דלילי אוכלוסין, והיקף הפעילות הכלכלית, הפוליטית והתרבותית קטן. מאפייני אזורי השוליים:

- עיסוק נרחב בחקלאות (ופחות בשירותים).
- קצב פיתוח איטי ושימור מסורות.
- צפיפות אוכלוסין נמוכה.
- מאזן הגירה שלילי.
- הכנסה ממוצעת נמוכה יחסית.
- רמת חיים ונגישות נמוכה.
- מחירי קרקע נמוכים.

אגלומרציה

התקבצות מרחבית של אנשים, יישובים, ופעילויות כלכליות, פוליטיות ותרבותיות לשם הפקת תועלת הדדית. קניון גדול בלבו של אזור כפרי הוא אגלומרציה אך לא כל אגלומרציה היא אזור גלעין. אזור גלעין מוגדר מנקודת המבט של מדינה.

תהליך עיור / פרוור

תהליך העיור: תהליך המתאר מעבר אוכלוסייה מאזורי
הפריפרייה אל הערים.
תהליך הפרוור: תהליך המתאר מעבר אוכלוסייה מהערים
אל אזורי הפריפרייה.

**בנייה רוויה
ובנייה צמודת קרקע**

בנייה רוויה: כל בניין בן שתי קומות ומעלה, הרשום כבית משותף, שיש בו ארבע יחידות דיור לפחות - בכל קומה יחידת דיור אחת לפחות.

בנייה צמודת קרקע: בנייה נמוכה לצורכי מגורים, הנמכרת יחד עם חלקת קרקע המשמשת על פי רוב כגינה. בנייה צמודת קרקע אופיינית בעיקר לאזורי הפרוורים.

פרבר

אזור הנמצא בפריפרייה (מחוץ לערים), בו לרוב מתגוררים
תושבים בצפיפות נמוכה, בבתים צמודי קרקע (פרטיים)
ובכך פוגעים בשטחים הפתוחים. בפרבר ישנה תלות רבה
ברכב פרטי.

מדרג עירוני

מיון היישובים במדינה מסויימת לפי מספר התושבים ולפי
קבוצות גודל.

מדרג עירוני חסר: מדרג עירוני בו חסר גודל מסויים של
עיר (כגון מדרג של עיר ראשה).

מדרג עירוני מלא: מדרג עירוני בו יש את כל הגדלים
(קיים לרוב במדינות מפותחות).

עיר ראשה

עיר הגדולה בהרבה משאר הערים במדינה. לרוב לפחות
פי שתיים מהעיר השנייה בגודלה במדינה. תופעה זו
אופיינית רק במדינות מתפתחות. (נקרא גם בשם מדרג
ראשות, כאשר יש 1-2 ערי ראשה). בעיר ראשה לרוב
ישנה צפיפות רבה ובשל כך גם קריסת תשתיות.

עִיּוֹר מוֹאֵץ

שלב המאפיין הגירה המונית המכפר אל העיר. העיר גדלה באופן משמעותי בפרק זמן קצר יחסית. עיר הנמצאת בשלב העיור המואץ מתאפיינת בבעיות עירוניות קשות כגון: קריסת תשתיות, אבטלה, מחסור בדיור, ריבוי שכונות עוני, מחלות וכדומה. העיר סובלת למעשה מצפיפות והתפוצצות אוכלוסין עירונית. עיור מואץ מאופיין בעיקר במדינות מתפתחות.

עיוור יתר

תהליך העיור הדמוגרפי (הגדילה העצומה במספר תושבי העיר) אינו מדביק את קצב הצמיחה הכלכלית של העיר. העיר גדלה במהירות ואינה מצליחה לדאוג לכל תושביה. התוצאות מעיור יתר: משכנות עוני, מערכת התשתיות ומערכת השירותים קורסות מחסור במקומות עבודה ונוצרת אבטלה גלויה וסמויה, נוצר מגזר עבודות מזדמנות/בלתי פורמאליות, היעדר בטחון אישי וירידה ברמת החיים.

זחילה עירונית

"הזחילה" האטית שלהתפתחות והתרחבות הערים על
חשבון השטחים הפתוחים (החקלאיים והטבעיים) המצויים
בשולי השטח העירוני.

מטרופוליין

זהו רצף עירוני גדול הכולל ערים, יישובים עירוניים, יישובים כפריים ושטחים פתוחים. רצף זה נוצר כתוצאה מהתפשטותם של יישובים הסמוכים זה לזה. בכל מטרופולין יש עיר מרכזית, ועל שמה נקראת המטרופולין כולה. תושבי המטרופולין מתייחסים אליה כאל עיר אחת. הם גרים ביישוב אחד ועובדים, קונים ומבלים ביישובים אחרים ובעיקר בעיר המרכזית. (רצף עירוני ענק המשלב מספר מטרופולינים נקרא בשם "מגהלופוליס").

יוממות

תנועת אנשים הנוסעים יום יום מיישוב אחד ליישוב אחר לצורכים שונים (עבודתה, לימודים וכדומה). היוממות אופיינית לאזורים מטרופוליניים, שכן רבים מתושבי המטרופולין עובדים בעיר המרכזית שלה, ומתגוררים ביישובים שונים ברחביה. תופעת היוממות היא מסימניה של החברה המתועשת, כאשר נגישות גבוהה לתחבורה יעילה מאפשרת לעובדים לעבוד במרחק רב מביתם.

עיר מתמחה

עיר שפעילות מסוימת ממלאת בה תפקיד מרכזי. כך
יש ערי תעשייה, ערי תיירות, ערי נמל, ערי עלייה לרגל,
ערי אוניברסיטה ועוד.

תכנון מרחבי ומערכת

הוא תכנון העוסק בהיבטים המרחביים והכללי מערכתיים של פעולת הפיתוח והתכנון המרחב שלה. במונח זה הכוונה גם לתחומים כגון: חברה, כלכלה, ביטחון, סביבה ועוד. התכנון קובע את שימושי הקרקע. את התכנון יעשו באמצעות תוכנית מתאר (כגון תמ"א 35 - תוכנית מתאר ארצית של חלוקת כל השטחים בישראל)

צדק מרחבי - סביבתי

צדק סביבתי ומרחבי מתייחס לכך שלכל אדם, ללא קשר למוצאו, תרבותו או הכנסתו, יש את הזכות ליהנות מאותה מידה של הגנה מפני סיכונים סביבתיים ומגישה שווה לתהליך קבלת ההחלטות להיות זכאים לסביבה בריאה בה חיים, לומדים ועובדים.

NIMBY

(נימבי), ראשי תיבות של Not In My Back Yard, כלומר "לא בחצר האחורית שלי". הוא כינוי להתנגדות של תושבים להקמתו של מוסד ציבורי חשוב (אך מטריד) בסמוך לביתם, מחשש שהדבר יפגע בערך בתיהם.

בידול חברתי

מצב שבו שתי קבוצות אוכלוסייה או יותר, השונות זו מזו במאפיינים חברתיים, חיות באותו אזור מגורים - אך אינן מקיימות ביניהן קשרים חברתיים או אחרים. (רקע אתני, סוציו אקונומי וכדומה) כגון שכונות דתיות וחילוניות בעיר ירושלים.

בידול מרחבי (סגרגציה)

מצב שבו קבוצת אנשים בעלי מאפיינים משותפים, כגון דת או מוצא אתני - מתגוררת באזור מסויים, בנפרד מקבוצות אוכלוסייה אחרות. מאפייני הקבוצה באים לידי ביטוי במרחב שבו היא מתגוררת. כגון יישובים לדתיים בלבד.

פיתוח בר קיימא / קיימות

פיתוח המבוסס על גישה המשלבת את צורכי הפיתוח
והחברה עם צורכי הסביבה.
לפי גישה זו, כל פיתוח בהווה צריך להתבצע תוך ראיית
צורכי האוכלוסייה בהווה אך יותר מכל תוך התחשבות גם
בדורות הבאים (בעתיד).

שטחים פתוחים

הכוונה לשימושי קרקע המתייחסת לשטח שאינו בנוי.
בהגדרה זו ניתן לכלול בתוך העיר, פארקים ושטחים שלא
הופרו על ידי עבודות עפר - כמו שדה בו, ומחוץ לעיר,
כל אזור שאינו בנוי כגון, שטחי חקלאות, שמורות טבע,
ושטחים שלא נעשה בהם שינוי משטח לא מפותח.

משאב טבע

משאב טבע הוא חומר שבני האדם "שואבים" מן הטבע. לפני העיבוד נקרא אותו משאב טבע "גולמי", ולאחר עיבודו נקרא "חומר מעובד". משאבי טבע מתכלים הם משאבי טבע שקצב היווצרותם איטי יותר מקצב ניצולם על ידי האדם. (כדוגמת הנפט, העץ והפחם). משאבי טבע מתחדשים הם משאבי טבע שקצב היווצרותם מהיר מקצב ניצולם (כדוגמת קרינת השמש, כוח המים ורוח) ונקראים גם אנרגיה ירוקה או אנרגיה חלופית.

ניצול יתר

בעת ניצול משאבי הטבע עלינו לשמור על איזון בין קצב צריכת המשאב לקצב היווצרותו, זאת על מנת לשמר את יכולת המשאב ליצור עוד כדוגמתו, אך סיבה נוספת הינה לצורך שמירת קיומו של המשאב גם לדורות הבאים (קיימות). ניצול יתר של משאבי הטבע משמעו הגעה למצב בו המשך צריכת חומר הגלם עלול לגרום לנזק אשר לפעמים יכול להיות בלתי הפיך, כך למשל כאשר מוציאים פריט מסויים ממארג שרשרת המזון, ייתכן ואנו פוגעים בשרשרת כולה.

בית גידול טבעי

בית גידול כסביבת חיים. סביבת חיים היא המקום שבו חי היצור החי (אורגניזם), שבו הוא מוצא את מזונו ובו הוא מתרבה. בבית הגידול קיימים סך כל תנאי הסביבה המשפיעים על התפוצה ועל ההשפעה של אורגניזם במקום חיותו הטבעי.

**פיתוח מתחשב
ושאינו מתחשב**

פיתוח שאינו מתחשב: פיתוח המנצל ופוגע בסביבה
ובאוכלוסייה הנמצאת במקום.
פיתוח מתחשב: שם לו למטרה להימנע מפגיעה בסביבה:
באדם, בחי ובצומח. (בתוך פיתוח מתחשב נמצא גם את
המונח "פיתוח בר קיימא").

גופים "ירוקים"

בעולם פועלים מאות ארגונים ירוקים לשמירה על איכות הסביבה. הם פועלים בדרכים שונות: החל מהצעות וקידום של חוקים סביבתיים, פיקוח ואכיפה של חוקים קיימים, ארגון מאבקים כנגד מפגעי סביבה, הינוך הציבור והגברת המודעות הציבורית לנושאי סביבה שונים. לכולם יש מטרה אחת להפוך את הסביבה למקום שנעים לחיות בה ואשר מתחשבת באדם, בחי ובצומח. דוגמה: גרינפיס : הינו ארגון בינלאומי ללא מטרת רווח, אשר משתמש במאבק לא אליים ויצירתי על מנת לחשוף בעיות סביבתיות כלל עולמיות ואת הגורמים להן.

מידבור

מידבור הוא תהליך של התפשטות המדבר לאזורים
שבשוליו, והפיכת אזורים שהיו בעבר פוריים ומיושבים
לאזורי מדבר שוממים. המידבור נגרם כתוצאה מעשה ידי
אדם וטבע.

אמנה

אמנה היא הסכם שנעשה במסגרת המשפט הבינלאומי הפומבי, שעליו חתומות מדינות וארגונים בינלאומיים. האמנה מחייבת רק את המדינות והארגונים שאשררו אותה, כלומר הכניסו אותה כחלק מהחקיקה הפנימית שלהם. מדינות שחתמו על האמנה אבל לא אשררו אותה לא מחויבות לאמנה.

אי שוויון מרחבי

קיומם של הבדלים או פערים ברמת הפיתוח בין מקום
למקום בתוך מרחב גיאוגרפי כלשהו: אזור, מדינה או
העולם כולו.

כּוֹשֵׁר נְשִׂיָאָה

היכולת המְרַבֵּית שיש לאזור מסוים לְכַלֵּל את האוכלוסייה
החיה בו ולשמור על המערכת האקולוגית שלו, מבלי
שייגרם לו נזק בלתי הפיך. יכולת זו תלויה בכמות
המשאבים הקיימת באזור ובמספר בני האדם החיים בו.

קו רקיע

נקודת המפגש בין הקרקע ומה שנמצע עליו לבין השמיים/
הרקיע. קו הרקיע יהיה נמוך בפרוורים וגבוה בערים בשל
הבניינים המשנים את קו הרקיע. קו רקיע הינו גם ביטוי
לחתך מחירי הקרקע. דוגמא לקו רקיע ניתן לראות בסמל
העיר תל אביב - יפו:



עיריית תל-אביב - יפו

חתך מחירי הקרקע

ערך הקרקע לפי מיקומו. ניתן להסביר באמצעות תרשים המציג את השונות במחירי הקרקע בהתאם לאזור המדובר:



בנייה ירוקה

גישה לתכנון, לבנייה ולתפעול של בתים במטרה לחסוך אנרגיה, מים וחומרי גלם. למשל, בניין ירוק יהיה בניין הדואג למחזור את הזבל של הבניין, מייצר אנרגיה בכוחות עצמו ומתפיל את המים שלו לצרכי השקיית הגינות.

עיר חדשה

ישוב עירוני הבנוי באזור ללא קרבה לריכוז עירוני אחר
ושיכול להתקיים באופן עצמאי ולספק שירותים של
מסחר, חינוך, תרבות וחברה לתושביו.

טביעת רגל אקולוגית

שטח האדמה הנדרש לקיום אדם או קבוצת אנשים
(לדוגמה: משפחה או עיר) בהתבסס על השימוש הצפוי
באנרגיה, מזון ומים. מונח זה מבוסס על השקפת העולם
שהחברה המערבית, בהיותה חברה צריכה, מבזבזת את
משאבי כדור הארץ.

עיר שינה

עיר המשמשת באופן מובהק למגורים. מרבית העובדים המתגוררים בה נוסעים לערים השכנות כדי לעבוד בהן. בערי שינה אין עסקים גדולים כלל ורוב תושביהן נוסעים למרכזי תעסוקה הממוקמים במרחק מה. ערי שינה עשויות לשכון באזורים כפריים או כפריים למחצה.

דעיכה אורבאנית

תהליך שבו העיר או חלק מהעיר, נופל למצב של הזנחה.
הוא מאופיין בתהליך של אי-אכלוס, נטישת נכסים,
אבטלה גבוהה, משפחות מרוסקות, שלילת זכויות אזרח
פוליטיות, פשע והחרבה של נוף אורבאני לא ידידותי.

שכונות פלישה

ממאפייני המבנה העירוני בעולם השלישי. שכונות פלישה ממוקמות בשולי העיר ובמגרשים נטושים, ואדיות, ביצות, סירות, במפרצים ועל נהרות. בשלב הראשון הן ממוקמות סמוך למרכז העיר אולם המיקום המקובל הוא בשוליה.

צפיפות אוכלוסין

צפיפות אוכלוסין הוא מספר התושבים על כל קמ"ר.
צפיפות יכולה להיות רבה (למשל בעיר או בגלעין) או
מועטה (למשל בכפר או בפריפרייה).

התפוצצות אוכלוסין

התפוצצות אוכלוסין הינה כאשר ישנה עלייה משמעותית
מאוד במספר בני-אדם במקום מסויים מסיבה מסויימת
כגון הגירה רבה מאוד ועלייה רבה בשיעורי הילודה.

ארגונים לא-ממשלתיים:

**NGO's - Non Governmental
Organizations**

ארגונים שאינם בשליטת הממשלה ופועלים שלא למטרות
רווח ולמען קידום נושא מסוים. כגון גרינפיס, החברה
להגנת הטבע ועוד.

מהפכות חקלאיות

תהליך של שינוי בפעילות החקלאית המביא לשליטה של החקלאים בייצור המזון.

המהפכה הירוקה: מהפכה חקלאית בה שילבו זרעים משופרים, בדשנים מלאכותיים, חומרי הדברה ושיטות השקיה מודרניות על מנת להגדיל את תפוקת התוצרת החקלאית גם במדינות מתפתחות. (היו גם השלכות שליליות כגון פשיטת רגל של חקלאים קטנים) המהפכה הלבנה: מעבר לחקלאות המשלבת שימוש נרחב של גידולים בחממות.

בִּירוֹא יַעֲרוֹת

כריתה או שריפה של עצי יער במטרה לפנות שטחי קרקע לחקלאות ולמרעה, להפקת מחצבים ולניצול העצים כחומר גלם. בירוא יערות מתבצע כיום בהיקף נרחב במקומות רבים בעולם. ומשפיע על גורמים רבים כמו אקלים, עלייה בריכוז הפחמן הדו-חמצני באטמוספירה ועוד. בירוא יערות הוא התהליך ההפוך לייעור.

חקלאות מסורתית

חקלאות שבה כוח העבודה מבוססת על עבודת כפיים ועל שימוש בבעלי-חיים ככוח עבודה. התוצרת החקלאית המתקבלת מכל יחידת שטח היא קטנה, ומשמשת בעיקר לצורכי קיום של האיכר ובני משפחתו. החקלאות המסורתית רווחת כיום בעיקר במדינות מתפתחות.

חקלאות מודרנית

חקלאות המבוססת על מיכון, ידע מקצועי, שימוש בדשנים מלאכותיים ובחומרי הדברה ועוד. כמות היבולים המתקבלת מכל יחידת שטח היא גדולה, ומיועדת בעיקר לשיווק. החקלאות המודרנית רווחת במדינות המפותחות.

חקלאות נדודים

שיטת עיבוד חקלאית, הנהוגה בעיקר באזורי יערות הגשם הטרופיים. בשיטה זאת החקלאים מעבדים כמה חלקות קרקע במחזוריות: הם מבראים חלקת יער ומעבדים אותה, וכשהקרקע מידלדלת הם "נוודים" לחלקה אחרת, מבראים ומעבדים אותה, וכך הלאה.

חקלאות נוודים - חקלאות המתבססת על רעיית צאן.
(כגון הבדואים)

חקלאות שלחין

חקלאות המבוססת על השקייה מלאכותית והיא נהוגה באזורים שכמות המשקעים בהם אינה מספיקה לצרכים החקלאיים. מקור השם "שלחין" הוא במי הנהרות, המעיינות והשטפונות - ה"נשלחים" אל החלקות החקלאיות.

חקלאות שיווק

חקלאות המיועדת בעיקר לשיווק ולא לצריכה עצמית.
חקלאות כזאת קיימת ברבות ממדינות העולם אך היא
רווחת במדינות המפותחות בעולם. (חקלאות זו נקראת גם
"חקלאות מסחרית").

חקלאות קיום

חקלאות שבה המוצרים החקלאיים משמשים בעיקר לצריכה של החקלאי ומשפחתו ואין בה כמעט עודפים לשיווק. חקלאות כזאת רווחת בעיקר במדינות המתפתחות. (נקראת גם "חקלאות מחיה").

חקלאות בעל

חקלאות המבוססת על מי גשמים. מקור השם באל הכנעני
"בעל", אל השמיים, הרעם והגשמים.

חקלאות אינטנסיבית

חקלאות המאופיינת בהשקעות גבוהות של הון ועבודה רבה ליחידת שטח קטנה יחסית. (חממות) ערך הייבול המתקבל מיחידת שטח הינו רב יחסית לערך הייבול המתקבל בחקלאות אקסטנסיבית.

חקלאות אקסטנסיבית

חקלאות המאופיינת בהשקעות הון נמוכות ועבודה פחותה יותר ביחס ליחידת השטח. (תירס בארה"ב) ערך הייבול המתקבל מיחידת שטח הינו קטן יחסית לערך הייבול המתקבל בחקלאות אינטנסיבית.

חקלאות תאגידיית

חברות ענק, לעיתים רב לאומיות אחראיות לכל תהליך
ייצור המזון: פיתוח הזנים של הגידולים, רכישת השטחים
מבעלי חוות קטנות, גידול, איסוף התוצרת, אחסון, עיבוד
המזון, שיווק והפצה.

בקרת ביצוע

כאשר הכוונה לביצוע סוג של פיקוח ווידוא כי ביצוע של פעולה מסויימת נעשית לפי התוכניות. כך למשל נהוג שיהיה אדם מטעם העירייה שיפקח כי העבודה בשטח מתבצעת לפי תוכניות המתאר שאושרו.

משק מתמחה
ומשק מעורב

משק מתמחה: משק המתמחה בגידול מסויים ומפיק ממנו את המירב. (לעיתים לצד גידולים נוספים).
משק מעורב: משק המשלב מספר רב של גידולים ואינו נוטל סיכון בעת פגיעה בגידול ספציפי.
(הערה: משק חד ענפי נקרא גם בשם משק מונוקולוטרי).

התברגנות (ג'נטרפיקציה)

תהליך מעבר של אוכלוסייה מן המעמד הבינוני והגבוה אל השכונות החלשות במרכזי ערים. תהליך ההתברגנות גורם לשינוי מתמשך בשכונות אלו: חידוש פני הרחובות, שיפוץ הבתים והקמת עסקים חדשים באזור. (כגון שכונת נווה צדק בת"א).

שימושי קרקע

התנהלות ואופן חלוקת התפקודים של הפעילויות השונות במרחב של העיר או המדינה. החלוקה לרוב תבצע על ידי ביצוע תוכניות מתאר ותוכניות מערכתית מרחבית של השטח הנתון. שימושי הקרקע שנוכל למצוא בעיר הינם: מסחר, תעשייה, מגורים, תחבורה, ממשל (בתי ספר, משטרה, עירייה), מע"ר (מרכז עסקים ראשי) ושטחים פתוחים. מחוץ לעיר נוכל גם למצוא שימושי קרקע מסוג של חקלאות.

רמת פיתוח

היקף הפיתוח במקום מסויים לאור שכלול נתוני מדדי הפיתוח במקום:

